M. Szebeni Géza
Kádár Rómában (1977)

Kádár János 1977. június 7. és 9. között lezajlott olaszországi látogatása sajátos – a kádári külpolitikára mindvégig jellemző – módon jelenítette meg azt a kettős törekvést, hogy a magyar pártvezető tárgyalásai során képviselje a szovjet (főleg külpolitikai), illetőleg a magyar (főleg gazdasági) érdekeket. Olaszország az 1970-es években újólag a szovjet szándékok homlokterébe került, tekintettel arra, hogy a belpolitikai stabilitás hiánya, a nehezedő bel- és külgazdasági feltételek, és nem utolsósorban az Olasz Kommunista Párt (OKP) potenciális kormányzati tényezőként való jelenléte elvileg nem zárta ki annak a lehetőségét, hogy az olasz csizmán egy olyan fordulat megy végbe, amelynek következményeképpen gyengülhet a nyugati szövetségi rendszer kohéziója – attól függetlenül, hogy a harminc százalékos választási eredmények körül tanyázó OKP elfogadta az ország NATO tagságának tényét – vagyis Itáliát nem kívánta leválasztani a nyugati szövetségi rendszerről. A helsinki értekezlet (1975) eredményei is lehetőséget adtak arra, hogy a záróokmány „kosaraiba" mindkét tábor belerakja a neki tetsző „portékát", s a Helsinkiben meghirdetett „európai biztonság és együttműködés" végül is mindkét fél számára megnyitotta az utat arra, hogy a másik oldal közvéleményének legalábbis egy részét meggyőzze saját igazáról. Ezzel egy időben a magyar vezetés számára teljesen világossá vált (különösen a magyar gazdasági reform elleni szovjet támadás után), hogy a kádári modell egész egyszerűen tarthatatlan a Nyugaton megszerezhető pótlólagos források nélkül – vagyis a Nyugattal ápolt kiegyensúlyozott, ideológiai megfontolásoktól mentes, gyakorlatias kapcsolatok híján.

Az olasz viszonylat kedvező terepként kínálkozott Kádárnak egy NATO tagországban teendő első látogatásra, mivel az előzetesen lezajlott, előremutató olasz–magyar szakminiszteri és miniszterelnöki találkozók mintegy garantálták a legmagasabb szintű tárgyalások kedvező kimenetelét. Ezt olasz részről is hasonlóan értékelték, mivel Andreotti miniszterelnök 1977. december 24-én, karácsony első napján magához kérette a római magyar nagykövetet, s arra kérte, hogy továbbítsa az olasz kormány meghívását Kádár Jánosnak. Olasz részről szívesen vennék, ha Kádár 1977 első felében (június hónapig) beiktatná programjába római látogatását – szólt az olasz invitáció. Andreotti a kétoldalú kapcsolatokról megelégedéssel szólt, hangsúlyozta, hogy törekvésük és gyakorlatuk a szocialista országokkal fennálló kapcsolataik fejlesztésére irányul. Az olasz kormány Helsinki szellemében járul hozzá a kelet–nyugati

kapcsolatok fejlesztéséhez – mondta. A maga részéről úgy véli, hogy a kelet–nyugati viszony nem merülhet ki a szovjet–amerikai kapcsolatokban, szélesebb körben kell a két tábor közötti érintkezésekre törekedni. Az olasz miniszterelnök a nagykövettel folytatott beszélgetésében, mintegy előre jelezve a Kádárral folytatandó tárgyalások egyik fő irányát, egyetértett azzal, hogy kölcsönösen keresni kell a harmadik piacokon való együttműködés lehetőségeit, és meg kell találni azokat a komplementaritásokat, amelyek a két ország iparának struktúraváltásában előnyösek lehetnek. Az EBEÉ Belgrádba tervezett utóértekezletével összefüggésben (az utóértekezletet a nyugati résztvevő országok közül számosan arra akartak felhasználni, hogy bemutassák a Szovjetunió és némely szövetségese szerződésszegését az emberi jogokkal kapcsolatban) kijelentette, hogy az nem lehet „számonkérő szék", inkább a továbbhaladás útját kell meghatározni.[1] Ez az olasz állásfoglalás természetesen igen nagy tetszésre talált a szovjet blokkon belül, és elősegítette a Kádár-látogatásra vonatkozó kedvező magyar döntést.

Az olasz miniszterelnök Kádárnak szóló meghívását annál is könnyebb volt kedvezően fogadni, mivel a moszkvai magyar nagykövet rejtjeltáviratban küldött jelentése szerint az olasz külügyminiszter 1977 elején lezajlott moszkvai látogatását szovjet részről pozitívan ítélték meg. Úgy értékelték, hogy az olasz kormány folytatni kívánja azt a politikát, ami évek óta a szovjet–olasz kapcsolatok folyamatos fejlődését, ezen belül a gazdasági kapcsolatok volumenének évről-évre történő növekedését eredményezték. Moszkva elégedett volt a nemzetközi kérdéseket illető olasz álláspontttal is, kiemelve, hogy a belgrádi utóértekezlettel összefüggésben az olasz vélemények közel állnak a szocialista országok álláspontjához, és az olasz magatartás egészében kedvezőnek mondható az enyhülési politika szempontjából. [2]

A budapesti szovjet nagykövet külön tájékoztatást adott a magyar külügyminiszternek Armando Forlani az olasz külügyminiszter moszkvai útjáról. Elmondta, hogy Brezsnyev, aki kivételesen fogadta az olasz politikust, hangsúlyozta Forlaninak, hogy a két ország békét és enyhülést szolgáló politikai együttműködésének további szélesítése a szovjet–olasz kapcsolatok egészének döntő tényezője – vagyis, amennyiben az olasz politika Moszkvának kedvezőtlen irányban változna, nincs több nagy üzlet. Forlani egyetértett az enyhülésre vonatkozó szovjet értékeléssel, és kijelentette, hogy az olasz érdekeknek megfelel az enyhülés politikájának megvalósítása. A nemzetközi biztonság kérdéseit illetően a szovjet vezetők úgy értékelték, hogy van lehetőség előbbre lépni – elsősorban a leszerelés kérdését illetően, elutasítva persze azt az olaszok által is hangoztatott nyugati tézist, hogy az európai hagyományos katonai erők tekintetben nyomasztó a szovjet fölény. Belgráddal

[1] MOL XIX-J-1-j 102. doboz 117-1 0032

[2] MOL XIX-J-1-j 103. doboz 117-1 00457

kapcsolatban az olasz fél egészében elfogadta a szovjet érvelést. Forlani kifejtette, hogy Olaszországnak nem fűződik érdeke ahhoz, hogy a találkozó propagandisztikus összeütközések színterévé váljon. Majd Forlani megjegyezte, hogy az olasz fél nehéz gazdasági helyzetben van, és nagy jelentőségű számára a gazdasági együttműködés fejlesztése a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal, és ugyanilyen fontosságot tulajdonítanak az újabb, jelentős gazdasági-kereskedelmi szerződések megkötésének. A szovjet fél kifejezte készségét a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatoknak a kölcsönösen előnyös és hosszú távú alapon történő kiszélesítésére. Szorgalmazták olasz részről Brezsnyev római útját, amire a szovjet fél szerint csak a következő évben kerülhet sor.[3]

Az olasz külügyminiszter moszkvai látogatása lényegében visszaigazolta azokat a feltételezéseket, melyek szerint az óriási szovjet piacon lehetséges gazdasági-kereskedelmi előnyök megszerzése érdekében Róma hajlandó arra, hogy a szovjet érdekeket is figyelembe vevő, árnyaltabb megfogalmazásoknak adjon hangot a helsinki záróokmányban vállalt kötelezettségeket illető szovjet magatartást illetően. A római magyar nagykövet elemzése szerint Kádár meghívását olasz részről az indokolta, hogy Olaszország egyike volt azoknak a nyugati országoknak, amelyek a legutolsók között szakítottak a hidegháborús politikával. Erősebb partnerei már jóval előbbre kerültek a szocialista országokkal épített politikai és gazdasági viszony vonatkozásában. Az olasz „lemaradáshoz" hozzájárult a hatvanas évek közepétől tartó zavaros belpolitikai helyzet, amely az olasz politika befelé fordulását eredményezte. A meghívás ténye egyrészt az Andreotti kormány politikájának a többoldalúságát, másrészt az erősebb partnerekhez való politikai felzárkózás igényét bizonyította. Az Andreotti-kormány – így a nagykövet elemzése – „több síkon játszik". Feltétlenül hű nyugati szövetségeseihez, de az európai kontinensen tapasztalható relatív elszigetelődésből való kijutás érdekében aktív lépéseket tett a kelet–nyugati kapcsolatok előmozdítása érdekében. Olaszország számára az enyhülés tartós folyamata, az Európában a két blokk között kibontakozott széleskörű kapcsolatrendszer, saját gazdasági problémái egy részének a megoldása tették szükségessé a szocialista országok felé nyitást. A belpolitikai helyzet is arra kényszerítette Andreottit, hogy több vasat tartson a tűzben. A kormány helyzete törékeny, a kereszténydemokrácián kívül álló szövetségesek vagy legalábbis a tartózkodók megnyerésének szükségessége a bel- és külpolitikai – sikeres – lépések sorozatát követelte. A meglévő hívek megtartása csak az eszközök széles skálájával volt biztosítható. A nagykövet úgy látta, hogy a Kádár-látogatás az olasz kormány pozícióinak az erősödéséhez is hozzájárulhat. Az elemzést a nagykövet azzal a kötelező megállapítással zárta, hogy Kádár meghívásának tényében szerepet játszik a Magyar Népköztársaság

[3] MOL XIX-J-1-j 103. doboz 117-1 00457/1

több mint húsz éve töretlen bel- és külpolitikája[4] – vagyis a „kádári út" Nyugaton is elismert helyessége.

A Bem-rakpart illetékes területi főosztálya néhány nap múlva feljegyzésben foglalta össze a fejleményeket. Kádár olaszországi látogatásának a lehetősége 1970-től kezdődően különböző olasz–magyar magas szintű találkozások alkalmával felmerült – nem hivatalos formában. Ez alkalommal azonban a külügyminisztérium szakértői úgy foglaltak állást, hogy Andreotti közlését már hivatalos meghívásnak kellett tekinteni, mivel az olasz protokoll nem ismer olyan kialakult gyakorlatot, amely szerint a meghívásokat minden esetben írásban kell átadni. Javasolták, hogy Kádár fogadja el a meghívást. A javaslat megtámogatására elősorolták, hogy a szocialista országok vezetői közül 1975 szeptembere óta hivatalos meghívása volt Brezsnyevnek; 1973-ban, 1974-ben és 1975-ben Rómába látogatott Tito, Ceausescu és Zsivkov. 1975-ben Leone olasz köztársasági elnök látogatást tett a Szovjetunióban, meghívták Jugoszláviába, Romániába, Bulgáriába, és szó volt 1977-es magyarországi látogatásáról is. Mindezeken túlmenően az OKP kezdeményezte és támogatta a szocialista országok és Olaszország államközi kapcsolatainak minden téren való fejlesztését.[5] Fentieknek azért volt különös jelentősége, mivel Kádár később is konzekvensen kerülte azt, hogy a kommunista vezetők közül elsőként tegyen látogatást valamelyik nyugati országba. Mikor már mások megtörték a jeget, ő is utazott.

A látogatásra vonatkozó pozitív döntésről a római magyar nagykövet tájékoztatta Andreotti miniszterelnököt, aki a „bejelentést látható örömmel vette". Az olasz miniszterelnök jelezte a magyar nagykövetnek, hogy a kétoldalú kérdések megbeszélése mellett a tárgyalások középpontjába a belgrádi értekezlet előkészületeit, valamint a KGST és a Közös Piac kapcsolatait javasolja állítani. Hozzáfűzte, hogy a látogatásig a két külügyminisztérium vizsgálja meg azokat a rendezetlen kérdéseket, amelyekben eredményt lehet elérni, hogy a látogatás során már ne kelljen ezekkel foglalkozni.[6]

Tekintettel arra, hogy Kádár római utazásának kérdése eldőlt, a Külügyminisztérium illetékes területi főosztálya által készített, a látogatással összefüggő magyar és várható olasz célokat rögzítő „koncepciót" az 1977. március 29-i miniszteri értekezlet napirendjére tűzték. A dokumentum szerint a meghívásnak Kádár 1977. június 7-8-9-én kíván eleget tenni. Fontosnak tartották leszögezni, hogy az MSZMP KB első titkáraként – vagyis hatalmon lévő kommunista párt első embereként – és a kollektív államfői testület, az Elnöki Tanács (ET) tagjaként utazik. Ez utóbbira azért volt szükség, mivel az ET

[4] MOL XIX-J-1-j 102. doboz 117-1 0032/5
[5] MOL XIX-J-1-j 102. doboz 117-1 0032/1
[6] MOL XIX-J-1-j 102. doboz 117-1 0032/2:

tagjaként protokolláris akadály nélkül találkozhatott az olasz államfővel – akinek ilyen módon a partnere –, valamint az olasz szenátus és képviselőház elnökével. A „koncepció" leszögezte, hogy Olaszország a fejlett tőkés országok között Magyarország kiemelt fontosságú partnere, s a tárgyalásoknak különös jelentőséget ad az a tény, hogy ilyen magas szintű érintkezés a felszabadulás óta nem volt a két ország vezetői között. Fontos szempont volt az is, hogy az Olasz Kommunista Párt, amellyel az MSZMP-nek igen jó kapcsolatai voltak, a nyugati világ legnagyobb kommunista pártja. A dokumentum a látogatás fő célját abban határozta meg, hogy a magyar fél demonstrálja elkötelezettségét az enyhülés, a békés egymás mellett élés erősítésére, hangsúlyozza a magyar–olasz kapcsolatok jelentőségét, valamint érdekeltségét az együttműködés elmélyítésében. Jelezze Magyarország figyelmét és érdeklődését Olaszországnak a nemzetközi kérdésekben megmutatkozó, a NATO vezető országainál árnyaltabb, realistább politikája, a szocialista országokkal való kapcsolatainak fejlesztésére irányuló erőfeszítései iránt. A tárgyalások ugyanakkor arra is lehetőséget adnak, hogy bátorítsák, „befolyásolják" olasz felet az enyhülési folyamat továbbvitele érdekében. A magyar pártvezető római tárgyalásai adjanak új lendületet a kétoldalú kapcsolatoknak, a gazdasági együttműködés terén pedig mozdítsa elő a maximális célok elérését. A „koncepció" készítői és a miniszteri értekezlet részvevői úgy vélték, hogy Kádár római szereplésének várható sajtóvisszhangja ellensúlyozhatja a szocialista országok ellen folytatott propagandakampányt – mely utóbbit elsősorban a Szovjetuniónak és néhány más szövetségesének az a súlyos deficitje váltotta ki, amit az emberi jogok tekintetében Helsinkiben vállalt kötelezettségek semmibe vevése jelentett. A magyar külügy vezetése úgy látta, hogy olasz részről azt kívánják majd láthatóvá tenni, hogy Olaszország az enyhülés következetes támogatója, az e téren megnyilvánuló speciális olasz törekvések után a szocialista országokkal való kapcsolatfejlesztést tekinti fontos céljának. A Kádárral folytatandó tárgyalások révén olasz részről bizonyítani kívánják, hogy a folyamatos belpolitikai válság nem vezetett nemzetközi elszigetelődéshez, egyoldalú orientációhoz.

A tárgyalások fő tartamát a Bem-rakpart szakértői abban határozták meg, hogy a magyar–olasz kapcsolatok legyenek intenzívebbek, a gazdasági érintkezések ismét élénküljenek. Indítványozták, hogy Kádár hívja meg Andreottit magyarországi látogatásra, és jelezze Leone köztársasági elnöknek, hogy szívesen látott vendég Budapesten. A politikai érintkezések intenzitásának növelésére irányuló magyar szándékot mutatta, hogy a Külügyminisztérium javasolta Kádárnak, kezdeményezze a külügyminiszterek és a két kormány más tagjainak rendszeres találkozóját a parlamenti kapcsolatok gyakorításával együtt. Az európai biztonság és együttműködés előmozdításnak az érdekében magyar részről kívánatosnak találták a két külügyminisztérium szakértői közötti konzultációkat. A „koncepció" kiemelte, hogy a magyar fél hosszú távú

gazdasági együttműködés kialakítására és fenntartására törekszik Olaszországgal, fontos célja az árúcsere-forgalom növelése és az ipari, valamint mezőgazdasági kooperációk kialakítása, és a kulturális téren az olasz túlsúlyt mutató aránytalanságnak legalábbis a csökkentése.[7] A római magyar nagykövet jelentése szerint az olasz tárgyalási célok nem estek távol a magyar szándékoktól, mivel az olasz külügyminiszternél tett látogatása szerint olasz részről a megbeszélések középpontjába a Helsinki EBEÉ belgrádi utóértekezletére való felkészülést állítják. Az európai biztonság és együttműködés a kérdést tágabb értelemben fogják fel, mivel ideértik a katonai enyhülést, az EGK–KGST kapcsolatokat, és figyelembe veszik a szovjet–amerikai tárgyalásokat is.[8]

Kádár római látogatása előkészítési folyamatának talán a legfontosabb mozzanata volt a magyar pártvezető és a budapesti olasz nagykövet megbeszélése a „Fehér Házban". A találkozóra 1977. május 20-án került sor, s a tolmácsfeljegyzés szerint a négyszemközti megbeszélés ötven percig tartott. A nagykövet kifejtette, hogy az olasz kormány igen nagy jelentőséget tulajdonít a látogatásnak, annak a tudatában, hogy Kádár első ízben keres fel NATO tagállamot. A látogatás súlyát emeli a két ország közt Helsinki óta kialakult rendkívül jó politikai kapcsolat. Kádár – kijelentve, hogy a két nép között őszinte rokonszenv tapasztalható – egészen elképesztő megállapítást tett azzal, hogy „a mi országaink a Horthy-korszak közepén, a harmincas évek derekán is megpróbáltak – egy egészen más európai helyzetben és bizonyos mértékig Hitler háta mögött – valamiféle olasz–magyar együttműködést kialakítani". Vagyis, nem tett mást, mint teljesen eretnek módon, mintegy elismerte a két világháború közötti, kényszerhelyzetekbe zárt magyar diplomácia egyik fontos törekvésének – az olasz orientációnak – a helyességét, függetlenül attól, hogy a hivatalos terminológia szerint „az olasz fasizmus és a Horthy-rezsim" közötti, kénkőszagú közeledésről volt szó. [9]

Hozzáfűzte, hogy a történelmi körülmények megváltoztak és különösen Helsinki óta „egy igen konstruktív és nagy perspektívákat nyújtó kapcsolat alakult ki a két ország között". Tovább erősödött a jó politikai kapcsolat, s felhívta a figyelmet arra, hogy igen sok kérdésben egyetértés van, és ehhez képest csekély a véleménykülönbségek köre. Feltétlenül ki kell használni az ebből a jó viszonyból származó előnyöket, különösen a közelgő belgrádi konferenciára való tekintettel. Kádár úgy vélte, hogy Budapest és Róma egy cseppet sem érdekelt a fegyverkezési verseny fokozásában, ezeket a pénzeket sokkal okosabb célokra lehetne fordítani. „Központi gondolatként fogom hangsúlyozni Andreotti úr előtt, hogy az örvendetesen jó olasz–magyar

[7] MOL XIX-J-1-j 102. doboz 117-1 0032/11
[8] MOL XIX-J-1-j 102. doboz 117-1 0032/19
[9] MOL XIX-J-1-j 102. doboz 117-1 0032/77

viszonyt fel kell használni arra, hogy országaink minden nemzetközi fórumon együttes fellépéssel gyakoroljanak nyomást a fegyverkezési költségek csökkentése érdekében, hogy ezzel is előmozdítsák a SALT-tárgyalások sikerét." Rámutatott, hogy véleménye szerint a Helsinki találkozó, az ott elfogadott okmánynak az adja a jelentőségét, hogy „a legkülönbözőbb világnézetű és egészen eltérő ideológiát követő huszonöt ország állam képviselői mégis megegyeztek abban, hogy korunk legdöntőbb politikai irányzata az enyhülési folyamat erősítése. Mi rendületlenül a nemzetközi enyhülés, a béke és a biztonság hívei maradunk." Kádár még külön, röviden szólt a helsinki záróokmány harmadik kosarának a kérdéséről, ugyanis e tekintetben volt a legnagyobb a keleti blokk deficitje. Konstatálta, hogy az emberi jogok kérdésében a nyugat támadásba lendült, de hozzáfűzte – a körülményeket tekintve egyébként teljes joggal –, hogy „az emberi jogok egyes területein mi többet tettünk, mint mások, de ennek fordítottja is áll". Gazdasági kapcsolatok vonatkozásában megállapította, hogy ezek szintje elmarad a politikai kapcsolatok szintjétől. Hozzáfűzte, hogy Magyarország nem akarja egyik kapcsolatát sem monopolhelyzethez juttatni, és ez az egyik oka annak, hogy látogatására most kerül sor. E megjegyzése természetesen a nyugati relációban tapasztalható tendenciákra vonatkozott – elsősorban a nyugatnémet jelenlét dominanciájára. Kijelentette, hogy a magyar gazdaság teljesen nyitott, vagyis minden vonalon a saját gazdasági érdekek érvényesítése a cél, s kifejezte reményét, hogy „egyre jobban megtaláljuk a keretszerződéseket konkrét tartalommal megtöltő lehetőségeket".[10]

Kádár – szinte kényszeres módon – ez alkalommal is kitért 1956-ra azzal, hogy az addig elkövetett hibák „gyökeres kijavítása" politikájának a központi elemét képezte, s ez a politikai törekvés „szép" eredményekkel járt. Várakozásának megfelelően az olasz nagykövet visszaigazolta az általa mondottakat, s kifejtette, hogy kormánya ezeket az eredményeket nagyra értékeli, és a kapcsolatok fejlesztését illetően tudatosan épít a magyarországi politikai stabilitásra, és tényként fogadja el, hogy „a magyar közvélemény döntő többsége helyesli az MSZMP politikáját." A nagykövet még tovább ment, s felhívta Kádár figyelmét annak a jelentőségére, hogy a szocialista országok között az olasz kormány kiemelt helyet biztosít politikájában Magyarország számára, s különösen az ország teljes politikai stabilitását és nyugalmát értékelik, valamint azt, hogy a nyugat-európai közvélemény is úgy látja, hogy a magyarok vették a legkomolyabban a helsinki záróokmány aláírásával vállalt kötelezettségeket az emberi jogok vonatkozásában. A nagykövet elmondta, hogy a miniszterelnöknek küldött jelentésében leszögezi, hogy „Magyarország és Olaszország egészen különleges szerepet tölt be a szövetségi rendszereken belül. Mindkét ország tartja a szövetségi rendszere által előírt kötelezettségeket, de ez mégsem akadályozza a jó kapcsolatok fejlesztését. Mi mind a NATO-n

[10] Uo.

mind a Közös Piacon belül pozitív hatást tudunk gyakorolni az események alakulására, úgy érezzük, Magyarország ugyanezt teheti a VSZ-en és a KGST-n belül, ez a példamutató kapcsolat igen sokat használhat a világpolitikai helyzet alakulásának." Kádár a szokásos mértéktartással zárszóként elfogadta, hogy római útja nagy szolgálatot tehet az európai enyhülés ügyének, de „felesleges illúziók nélkül" ajánlatos a megbeszélések várható eredményeire tekinteni.[11]

Sajnálatos módon az olasz miniszterelnök és Kádár négyszemközti és a többi tárgyalásáról készült jegyzőkönyv már nem lelhető fel.[12] A látogatásról készült jelentés[13] néhány fontos kérdést illetően csak az olasz fél álláspontjának az ismertetésére tért ki, így csak a Kádárnak készített tárgyalási témavázlatok alapján következtethetünk arra, hogy Kádár pontosan mit mondhatott az olasz miniszterelnöknek, illetőleg a többi partnerének.

A javasolt témavázlat a két ország közötti politikai kapcsolatokat szerteágazónak, rendszeresnek és folyamatosnak ítélte meg. Egyre jobb és tárgyilagosabb a tájékoztatás egymásról – állapította meg. Olaszország kiemelten fontos partnere Budapestnek, olasz részről viszonozzák az érdeklődést, az együttműködés fejlesztésének lehetőségeinek keresése kölcsönös, a magas szintű találkozók gyakoriak, magyar részről várják az olasz köztársasági elnök és a miniszterelnök látogatását. A kapcsolatokat a legtöbb területen jó egyezmények szabályozzák, Olaszország a harmadik legfontosabb gazdasági partner a fejlet tőkés országok közül, a nem szocialista országokkal folytatott külkereskedelemből 8-9%-kal részesedik. A gazdasági kapcsolatok gondjai: a világgazdasági problémák miatt ezek kölcsönösen sebezhetőnek bizonyultak, az árucsere-forgalom csökkent, a termelési kooperációk nehezen jönnek létre, az olasz cégek gyakran nem versenyképesek. Cél: a gazdasági együttműködés fejlesztésének meggyorsítása, a kereskedelmi és kooperációs kapcsolatok mennyiségi és minőségi fejlesztése, az árúcsere-forgalom tükrözze jobban a magyar ipar fejlettségét (jelenleg a feldolgozott termékek a kivitel alig 10%-át teszik ki), a korábbi árúcsere-forgalom formái hosszú távú együttműködéssel, új formákkal egészüljenek ki (termelési kooperációk, harmadik piaci együttműködés). A magyar fél fontosnak tartja, hogy olasz részről adjanak erőteljesebb bátorítást az olasz gazdaság irányítóinak és a gazdasági, ipari egységeknek, gyorsítsák meg az árúcsere-forgalom liberalizációját, a kereskedelem-politikai akadályok felszámolását (a mennyiségi korlátozások gyorsabb lebontása olasz döntéstől függ, más közös piaci

[11] MOL XIX-J-1-j 102. doboz 117-1 0032/77

[12] Ezeket a jegyzőkönyveket 1977. szeptember 26-i dátummal 0032/95. számon a római magyar nagykövet felterjesztette a Külügyminisztériumnak egy külön borítékban, azonban a boríték az aktában szereplő bejegyzés szerint az olasz referatúrán maradt, így a Magyar Országos Levéltárhoz nem került fel, s több mint harminc év után feltehetően nyoma veszett.

[13] MOL M-KS 288.f.5/720 ö.e.

országok többet tettek Magyarország irányában), Olaszországnak van szerepe abban, hogy a Közös Piac politikája a szocialista országokkal kapcsolatban kedvező irányban változzék. A magyar fél javasolja a két ország gazdaságtervező szerveinek rendszeres eszmecseréit a gazdaságfejlesztés fő irányairól, az olasz tervezett beruházásokról, amelyekbe a másik fél kellő felkészülés után részvételre jelentkezhet. A magyarországi lehetőségeket illetően előnyben részesülnek a kooperációs megoldásra hajlandó, a legkorszerűbb műszaki színvonalat képviselő és kedvező hitelfeltételeket nyújtó partnerek. A gazdasági vegyes bizottságot váljon akcióképesebbé, többek között az állami ipar és a nagy konszernek képviselőinek fokozott bevonása révén. [14]

A nemzetközi kérdéseket illetően a dokumentum megállapította, hogy a fő irányzat az enyhülés. A magyar fél reméli, hogy a tapasztalható megtorpanás csak átmeneti. Az enyhülés alapját képező erőviszonyok változatlanok, a záróokmány végrehajtása az enyhülés előre vitelének egyik fontos feltétele, hosszú távú program, a végrehajtás eddigi tapasztalatai pozitívak. A záróokmány magyar felfogás szerint egységes egész, Budapest ezt várja el minden aláíró államtól. Bizonyos nyugati körök a harmadik kosár bizonyos kérdéseire koncentrálnak, más országok belügyeibe való beavatkozásra kívánják használni, a közvéleményt is a szocialista országok ellen hangolják. A gazdasági és tudományos együttműködés nem kap kellő hangsúlyt. Magyarország végrehajtja a záróokmányt, javaslatokat ad át végrehajtásra kétoldalú kapcsolataiban. Belgrádot illetően a magyar és olasz álláspont több kérdésben közel áll egymáshoz. Leszerelés és haderőcsökkentés kérdésében az egyeztetett VSZ álláspont a követendő a tárgyalások során.[15]

A Kádár római találkozóiról készült jelentés,[16] amit egyébként az MSZMP Központi Bizottsága két héttel később külön napirendi pontként tárgyalt,[17] megállapította, hogy a kapcsolatok állását mindkét fél kedvezően értékelte, s e kapcsolatok fejlődéséről is elégedetten szólt. Gazdasági téren – és lényegében ez volt a látogatás legfontosabb hozadéka – az együttműködés kiszélesítését, a harmadik piaci együttműködés és a termelési kooperációk jelentette korszerűbb formák meghonosítását szorgalmazták, és magyar kezdeményezésre az olaszok egyetértettek azzal, hogy a két ország tervező szervei teremtsenek kapcsolatot egymással és a kormányközi vegyes bizottság munkájában vegyenek részt a nagy olasz konszernek képviselői is. (A magyar indítvány – miután hasonló

[14] MOL XIX-J-1-j 102. doboz 117-1 0032/49

[15] Uo.

[16] Megbeszélést folytatott a miniszterelnökkel, a köztársasági elnökkel, a szenátus és a képviselőház elnökével, valamint az olasz ipar vezető képviselőivel. Találkozott az OKP vezetőivel is.

[17] MOL M-KS 288.f. 4/150 ö.e.

kezdeményezést Kádár az előző év végén az osztrák kancellárral folytatott bécsi megbeszélésén is tett – arra mutatott, hogy az e fajta szoros gazdasági együttműködésre irányuló magyar szándék állandó eleme lett a kádári külgazdasági stratégiának, függetlenül attól, hogy a tervező szervek közötti kapcsolatok feltehetően betekintést engedtek volna nemcsak a magyar, de azon keresztül a KGST illetőleg a szovjet tervekbe is.) Az olaszok kezdeményezték a tudományos és egyetemek közötti kapcsolatok fejlesztését és késznek bizonyultak a „kulturális cserében meglévő aránytalanságok" csökkentésére is".[18]

Andreotti miniszterelnök meglepő nyíltsággal szólt az olasz belső helyzetről. Elmondta, hogy a legnagyobb gondot a nehéz gazdasági helyzet, a munkanélküliség, az infláció, a belpolitikai stabilitás hiánya és a fokozódó terrorizmus jelenti. A legfontosabb nemzetközi kérdéseket illetően a nézetazonosság szinte teljes volt. Egyetértés volt az enyhülés folytatásának, a béke megőrzésének a szükségességéről, és mindkét fél leszögezte, hogy érdekében áll a belgrádi találkozó eredményessége és a Helsinkiben megkezdett munka folytatása. Andreotti elmondta Kádárnak, hogy bár a leszerelés vonatkozásában a nagyhatalmak feladata és lehetősége meghaladja a közepes és kis országok lehetőségeit, a kis országok képesek hatást gyakorolni a nagyhatalmakra. Olaszország mindenképpen érdekelt a leszerelésben, de úgy véli, hogy nemcsak a nukleáris, hanem a hagyományos fegyverzetek csökkentését is szorgalmazni kell. Ez utóbbi tekintetében a NATO-val egyetértésben olasz részről hangsúlyozták, hogy nincs egyensúlyi helyzet a két katonai tömörülés között.[19]

A látogatást értékelő központi bizottsági beszámoló végül is okkal állapította meg, hogy Kádár római látogatása „minden szempontból elérte kitűzött célját és eredményes volt."[20] Hasonló szellemben fogalmazott a *Közös közlemény* is, amely az 1975-ben kiadott fontos *Magyar–olasz nyilatkozat*[21] fő vonalait követte. Megállapította, hogy a megbeszélések szívélyes, baráti légkörben zajlottak, a kétoldalú kapcsolatok eredményesen fejlődtek, s a két fél mindent megtesz népeik barátságnak a fejlesztéséért, s ennek érdekében elősegíti a két ország állampolgáraink az érintkezését. A dokumentum hangsúlyozottan szólt a

[18] Uo.

[19] Uo.

[20] Kádár ugyanezen útja keretében VI. Pál pápával is találkozott a Vatikánban. L.: M. Szebeni Géza: *A golyószórótól a pápai emlékéremig – Kádár János és VI. Pál találkozója.* http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=GLOMOT

[21] Ez a dokumentum a magyar diplomáciatörténet egyik legtehetségesebb, hajdani nagykövetének, dr. Bényi József akkori római magyar nagykövetnek a kezdeményezésére született. Néhány évvel később párizsi nagykövetsége idején ugyancsak az ő kezdeményezésére látott napvilágot egy *Magyar–francia nyilatkozat* is.

gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok fontosságáról, fejlesztésének a szükségességéről, az ipari és mezőgazdasági kooperációk, illetve a harmadik piaci együttműködés. A helsinki záróokmány fontosságát aláhúzva síkra szállt a leszerelés ügyének támogatása, az általános és teljes leszerelés szorgalmazása mellett. A magyar és az olasz tárgyaló fél megelégedéssel nyugtázta, hogy nézeteik számos kétoldalú és nemzetközi kérdésben hasonló vagy közel állnak egymáshoz.

Kádár a bécsi látogatásához hasonlóan római tárgyalásairól nemzetközi sajtóértekezlet keretében számolt be az érdeklődő közvéleménynek. Az elhangzottak szerint elemében érezte magát, magabiztosan válaszolt a feltett kérdésekre, s bécsi sajtóértekezletéhez hasonlóan nem a kommunista vezetőktől megszokott „betonszöveget" mondta. A bevezetőben elégedetten szólt arról, hogy kölcsönös törekvés nyilvánult meg a két ország együttműködésének a fejlesztésére, elmélyítésére. A kapcsolatok fejlesztése jól szolgálja a két nép érdekeit, a béke ügyét. Olyan benyomást szerzett – mondta –, hogy kölcsönös a szándék a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésére. Az olasz vezetők megígérték, hogy együttműködésre fogják ösztönözni az olasz gazdasági élet szereplőit. Termelési kooperáció, harmadik piaci együttműködés kialakítása az egyik legfontosabb célkitűzés. A nyugati újságírók magyarországi szabad mozgását illetően kijelentette, hogy „ma az az érdekes, hogy ki mit ír ma Magyarországról, nem az hogy húsz évvel ezelőtt mit írt. Emberi emlékezetünk van, de feketelistánk külföldi újságíróról nincs."

A nyugati sajtóban a legnagyobb port a sajtókonferencián az eurokommunizmussal kapcsolatban feltett kérdésre adott válasza verte fel – hasonlatosan bécsi kijelentéseihez. Ezidőtájt a nyugat-európai kommunista pártok – elsősorban az olasz, a spanyol és a francia – erőteljes kísérletet tettek arra, hogy a moszkvai vonal, a szovjet modell célként meghatározott addigi követése helyett eltérjenek a monolit bolsevik modelltől. Az elsődleges szándék egyrészt a nemzeti érdekek megjelenítése volt és az, hogy ezek a kommunista pártok ne „ideológiai", hanem „program"-pártok legyenek vagyis, ne a valóságot igyekezzenek az ideológia teremtette „virtuális valóságba" gyömöszölni, hanem a párt politikáját igazítsák a valóság kihívásaihoz. Ezek a törekvések persze kivívták Moszkva rosszallását, mivel rést ütöttek a szovjet vezető szerep páncélzatán. Kádár bécsi látogatása idején a bolgár pártvezető éles támadást intézett az eurokommunista pártok ellen, azokat szovjetellenesnek bélyegezve meg. Teljesen természetes módon, sajtóértekezletén megkérdezték Kádárt, egyetért-e ezzel a minősítéssel. Kádár válasza az volt, hogy ezt a nézetet nem osztja – és ez a vélemény nem volt összhangban a nyilvánosság előtt elfogadott pártállásfoglalásokkal a keleti blokkon belül. Kádár valamivel később az MSZMP Politikai Bizottsága előtt igen ravaszul azzal érvelt, hogy a tolmács rosszul fordított, és ő nem értette pontosan, hogy miről volt szó, mert ha értette volna, akkor másként válaszol.

Ettől függetlenül, a magyar vonalat mintegy kijelölve azért hozzáfűzte, hogy „Mindezt végig gondolva utólag nem nagyon bánom, hogy így történt, de ha pontosabb lett volna a fordítás, jobban tudom, miről van szó, pontosabban tudtam volna válaszolni. De nem vagyok kétségbeesve, mert mi ellene vagyunk, hogy a nyugat-európai kommunista pártokat antikommunista pártoknak állítsák be".[22] Kádár véleménye azért hamarosan igazolást nyert, mivel a szovjet blokk kommunista pártjai ideológiai és külügyi titkárainak szófiai értekezletén azt a határozatot hozták, hogy a Nyugat az eurokommunizmust manipulálva azt akarja elérni, hogy szembeállítsa egymással a hatalmon lévő és a „fejlett tőkés országokban harcoló" kommunista pártokat. Ezt a manipulatív törekvést le kell leplezni, és az egész mozgalom érdekeit szem előtt tartva kell reagálni.[23]

Miután Rómában Kádár az eurokommunizmus egyik fő zászlóvivőjével Enrico Berlinguerrel is tárgyalt, természetes módon a római sajtókonferencián is feltették neki azt a kérdést, hogy mi a véleménye erről, az olasz párt által is követett irányzatról. Kádár kifejtette, hogy az európai kommunista mozgalomnak valamennyi európai kommunista párt a tagja. Az azonos helyzet bizonyos pártok között hasonlóságot teremt. E pártok a monopoltőke diktatúrájának a viszonyai között küzdenek a szocialista jövőért. Ez természetes, és az is, hogy saját adottságaiknak megfelelően saját útjukat keresik a társadalmi felszabadítás érdekében. „Nemcsak joguk, ez kötelességük is, nem vitatkozunk róla, ebbe nem is tudunk beleszólni, az a saját hatáskörükbe tartozik, hogy miképpen, milyen utat keresnek a dolgozó nép szabadságának a kivívására. Akár proletárdiktatúrával vagy a nélkül, akár pluralista vagy másfajta szocializmust megvalósítva, de nyissák meg népük előtt a szocialista utat. Teljes szolidaritásnak kell érvényesülnie a kommunista pártok között, és ezt senki nem fogja tudni megbontani."[24] Kádár állásfoglalását persze az eurokommunista pártok nagy egyetértéssel fogadták, s bár néhány héttel később a Krímben lezajlott találkozójukon Brezsnyev is „jóváhagyta" Kádár római, vatikáni és bonni tárgyalásait – Kádárnak ezeket az „eretnek gyanús" rokonszenveit aztán mindig bizonyos gyanakvással szemlélték a keményvonalas szovjet vezetők.

Római tárgyalásait Kádár olyan fontosnak tartotta, hogy a már említett központi bizottsági ülésen „néhány momentumra" külön visszatért.[25] Az MNK nemzetközi tekintélyének erősödéséről szólva újólag visszatért 1956-hoz, s mintegy saját legitimitását igazolva a külföld véleményével, kijelentette, hogy

[22] M-KS 288.f.5/707 ö.e.

[23] M-KS 288.f.5/713 ö.e.

[24] *Népszabadság*, 1977. június 10.

[25] Kádár előzőleg, 1977. június 10-én fogadta a Budapesten tartózkodó Katusev szovjet miniszterelnök-helyettest és tájékoztatta őt a római tárgyalásairól. MOL M-KS 288.f.5/720 ö.e.

„Magyarországon a 956 végi helyzethez képest a pártnak, a munkásosztálynak, a népnek sikerült radikálisan és gyökeresen megváltoztatni a helyzetet", és ezeket az eredményeket nemzetközileg elismerik. Kádár úgy látta, hogy az előző évi osztrák és az az évi olasz meghívásának a hátterében az Egyesült Államokkal történt politikai egyeztetés állt – „olyan benyomásom van, mintha nem az ő (mármint Andreotti) fejében született volna meg a meghívás gondolata – ez is konzultáció eredménye." Miheztartás végett még hozzáfűzte, hogy a magyar eredmények feltűnő méltatása mögött az a szándék is meghúzódik, hogy a magyar vonalat szembeállítsák a más szocialista országok politikájával, hogy „differenciáljanak közöttünk". Kádárnak ebben igaza volt, de ettől függetlenül nyugati elfogadottságában és sorozatos meghívásaiban döntő szerepet játszott az a tény, hogy elsősorban amerikai „megítélése drámai változáson ment át", tekintettel arra, hogy az amerikai stratégia a szovjet blokk tagjait illetően gyökeres változást mutatott, a „felszabadítás stratégiája" helyébe a belső fejlődés, a belső reformok, a szovjet szál csendes lazításának a szándéka lépett.[26]

A látogatás gazdasági vonatkozásait illetően Kádár nyomatékosan leszögezte, hogy Magyarországnak eminens gazdasági és politikai érdeke fűződik ahhoz, hogy ne csak az NSZK-val bővüljenek a kapcsolatok. Az egyoldalú nyugatnémet kapcsolatfejlesztést Kádár elutasította, de a „FIAT-konszern vezérigazgatójával" folytatott eszmecserén megjegyezte, hogy a nyugatnémet „javaslatok jobbak", ők fürgébbek, így ez a reláció erősebb. Magyarországnak azonban nem áll szándékában a nyugatnémet reláció monopolizálása, s ennek következtében szívesen fogadja a magyar fél a budapesti látogatásra készülő üzletembert, aki tíz javaslatot hoz magával. Kádár még hozzáfűzte, hogy e javaslatokra konkrét válaszokat kell adni, de nem „két és egynegyed év múlva", nem a szocialista relációkban szokásos „lassú tempóban". Mondandóját azzal zárta, hogy mindkét fél részéről jelen van az együttműködés bővítésére irányuló szándék, és ennek megfelelően az ebből adódó lehetőségeket ki kell használni.

A római magyar nagykövet annak rendje s módja szerint jelentésben számolt be a Kádár-látogatás olasz politikai körökben hallható értékeléséről. E szerint az OKP elsősorban a Kádár sajtóértekezletén az eurokommunizmussal kapcsolatban mondottakat emelte ki. A köztársasági elnök környezete szerint az elnök személyesen is lépni fog annak az érdekében, hogy magyarországi látogatása minél hamarabb megvalósuljon. Andreotti miniszterelnök az alapvető nemzetközi kérdéseket illető nézetazonosságot hangsúlyozta, személy szerint arra törekszik, hogy a látogatás nyomán keletkezett jó politikai atmoszféra gazdasági eredményekben is realizálódjon. Felvetette a recski

[26] V.ö. Borhi László: *Egy amerikai diplomata beszélgetései 1978-ban. W. Averell Harriman, Kádár János és Nicolae Ceausescu.* In *Múltunk*, 2009. 1.

rézvagyon kitermelésben való olasz részvétel lehetőségét. Forlani külügyminiszter a belgrádi értekezletre való felkészülés szempontjából emelte ki a látogatást, amelynek során újabb biztosítékokat kaptak az MNK enyhülés érdekében kifejtett erőfeszítéseiről. Utasította a Külügyminisztérium apparátusát a gazdasági lehetőségek megvizsgálására.[27]

Az olasz–magyar legfelső szintű találkozó elemzésének igen érdekes dokumentuma az olasz külügyminisztérium („megbízható forrásból származó") írásos értékelése a Kádár-látogatásról. A dokumentum feltehetően a magyar vagy az egyik baráti katonai hírszerzés valamelyik ügynökétől származhatott, mivel a külügyminiszternek a honvédelmi miniszter által 1977. június 29-i dátummal megküldött anyag olyan bizalmas volt, hogy az aktán szereplő szignók szerint csak a külügyminiszter és az illetékes külügyminiszter-helyettes látta a külügyminisztériumban. Bár az aktán látható utasítás szerint miniszterhelyettesi engedéllyel más is megtekinthette volna a dokumentumot, arra valószínűleg nem került sor, mivel az akta nem került tovább az illetékes miniszterhelyettes titkárságáról.[28]

Az olasz külügyminisztérium értékelése megállapította, hogy Kádárnak ez volt az első látogatása olyan országban, amely a Közös Piac és a NATO tagja. A látogatás beilleszkedett az előző évi decemberi ausztriai látogatás és a várhatóan júliusban sorra kerülő, az NSZK-ban teendő látogatás közé. Az olasz vezetők Kádárral kétoldalú és nemzetközi kérdéseket vizsgáltak meg. A megbeszélések főbb témáit illetően az olasz diplomácia elsősorban az enyhülési folyamattal összefüggő magyar álláspontot emelte ki. Úgy érzékelték olasz részről, hogy a belgrádi utótalálkozóval kapcsolatban a magyar fél aggodalmának adott hangot, hogy az esetleges sikertelenségnek negatív visszahatása lesz az enyhülés folyamatára. Kádár hangsúlyozta a VSZ tagországok nézet azonosságát, és aláhúzta annak a fontosságát, hogy a találkozó ne fulladjon konfrontációba, hanem konstruktív jellegű legyen, mivel a záróokmány hosszú időre szóló programot ad. A magyar fél aggodalmát fejezte ki az emberi jogokkal kapcsolatos esetleges kampány vonatkozásában, amely Belgrádban megronthatja az értekezlet légkörét. Utalt az emberi jogok vonatkozásában az USA és Kanada és a többi nyugati ország eltérő álláspontjára. Kádár kifejtette, hogy a kérdés körül kibontakozó nyugati sajtóhadjárat nem jelentene problémát, viszont aggasztóak az olyan kormányszintű állásfoglalások, amelyeknek a célja egy ideológiai probléma politikai célokra való felhasználása. Az elemzés szerint a magyarok megerősítették, hogy (szemben az olasz állásponttal) ellenzik a leszerelés vagy a földközi-tengeri biztonság belgrádi napirendjére tűzését, mivel a belgrádi

[27] MOL XIX-J-1-j 102. doboz 117-1 0032/90
[28] MOL XIX-J-1-j 102. doboz 117-1 0032/94

fórum nem lenne alkalmas ilyen nehéz témák megvitatására, az e térségbe tartozó államok jelenléte nem hozhatna kiemelkedő eredményeket.[29]

Az olasz fél emlékeztetett arra a nyugati célkitűzésre, hogy konstruktív jellegűvé tegyék a belgrádi tanácskozást, keresve az együttműködés lehetőségét, függetlenül a résztvevő országok alkotmányos rendszereinek a különbözőségétől. A kölcsönös bizalom légkörének a kialakítása idővel lehetővé tenné a jelenleg különbözőképpen értékelt kérdések megoldását. Az emberi jogok vonatkozásában például a későbbiekben lehetőség nyílna a konfrontáció felváltására olyan törekvésekkel, amelyek eredményeképpen mindenki a saját országában érne el javulást. Fontos az e területen kibontakozó párbeszéd megindításához alapot biztosító irányelvek és rendszabályok meghatározása. Az olasz fél kiemelte, hogy kapcsolat van a földközi-tengeri és az európai biztonsági problémák között. Magyar részről a SALT-tárgyalásokra súlyt helyeztek, ezeket minden állam szempontjából fontosnak tartották. A haderőcsökkentést illetően a nézetek azonossága volt tapasztalható, olasz részről hangsúlyozták a katonai terhek csökkentésének fontosságát. „A fentieken túl szó volt kétoldalú, elsősorban gazdasági és kulturális kapcsolatokról."[30] A nemzetközi kapcsolatok vonatkozásában az olasz értékelés Kádár illetve a külügyminisztere által elmondottakból elsősorban az enyhülési folyamattal összefüggő magyar álláspontokat emelte ki vélhetően annak okán, hogy Kádárt úgy tartotta számon az amerikai és a nyugati (köztük az olasz) vezetés, mint az enyhülés mellett elkötelezett kommunista politikust, akinek az együttműködésére e tekintetben számítani lehet – függetlenül attól, hogy a Szovjetunió iránti hűségét senki nem kérdőjelezte meg.[31]

A Kádár-látogatás valódi jelentősége valóban az enyhülés folyamatába illesztve kapott értelmet, e tekintetben az olasz külügyminisztérium értékelése teljesen helytálló volt. Figyelemre méltó, hogy a látogatás gazdasági utóéletét illetően a római magyar nagykövet igen józan elemzése megállapította, hogy a jövőben sem lehet számítani lényegesen aktívabb olasz magatartásra. Az olaszokat elsősorban nagy piac és a nyersanyagforrások érdeklik, s ennek okán csak úgy lehet előbbre lépni, hogy a magyarok aktívabbak és folyamatos kezdeményezésekkel jelentkeznek az olaszoknál. A látogatás eredményeként könyvelte el a nagykövet azt, hogy a magyar fél felhívta az olasz kormány és a gazdasági körök figyelmét a kétoldalú gazdasági kapcsolatok fejlesztésére, illetve az erre irányuló magyar szándékra. Lehetőségek vannak, de a magyar exportot úgy lehet csak fejleszteni oda, ha az eddigieknél jobban figyelembe

[29] Uo.

[30] Uo.

[31] V.ö.: Borhi I.m.

veszi a magyar fél az olaszoktól beszerezhető importot, magyarán, ha az olasz importnak a nyugat-német behozatal szűkítése árán biztosít helyet.[32]

E téren azonban e dolgozat keretét meghaladó okok miatt nem lehetett áttörést elérni.

[32] MOL XIX-J-1-j 102. doboz 117-1 0032/86